

PARTEA I

APLICAREA VERTICALĂ A CONVENȚIEI – RESORT AL APARTENENȚEI LA DREPTUL INTERNAȚIONAL PUBLIC

Convenția europeană a drepturilor omului – „instrument al ordinii publice europene” și izvor supranațional de drept civil

Capitolul I. Originalitatea sistemului european de protecție a drepturilor omului

Aplicarea verticală a Convenției aduce în prim-plan raporturile dintre jurisdicția europeană și stat, în virtutea cărora acesta din urmă este chemat să răspundă pentru încălcarea unuia sau a mai multor drepturi prevăzute de Convenție, încălcare aleasă de unul dintre subiectele de sezină recunoscute de normele procedurale convenționale.

Observațiile C.E.D.O. din cuprinsul unei hotărâri de condamnare reclamă pentru statul-reclamat o conformare la „prescripțiile” instanței de la Strasbourg, respectiv o adaptare a dreptului intern ori a practicii administrative la exigențele convenționale.

O introspectare a vocației de aplicare în plan vertical a Convenției și a consecințelor acestei aplicări nu poate fi întreprinsă, în opinia noastră, fără o prezentare sintetică a Convenției ca tratat internațional, în contextul fenomenului de sporire a importanței drepturilor fundamentale în construcția politică și juridică națională și internațională.

Secțiunea 1. Imperialismul drepturilor omului și „inflația normativă” în dreptul internațional

§1. Potențarea relevanței dreptului internațional pentru ordinea juridică internă

Evoluția relațiilor dintre state și/sau alte subiecte de drept internațional public, de-a lungul timpului, a dus la dezvoltarea dreptului internațional, ca instrument de reglementare a raporturilor internaționale, pentru a le asigura un cadru normativ adecvat^[1].

^[1] D.Ș. Paraschiv, Tendințe actuale ale evoluției dreptului internațional public, în contextul creșterii independenței statelor și a necesității exercitării suveranității acestora, în Dreptul nr. 6/2012, p. 164.

Ororile celui de-al Doilea Război Mondial au alarmat societatea internațională și au mobilizat-o pentru găsirea soluțiilor optime pentru evitarea reeditării unor conflagrații similare. Destrămarea sistemului comunist a constituit o nouă provocare a istoriei, marcând deschiderea de noi perspective pentru o societate internațională favorabilă găsirii de soluții problemelor de ansamblu ale umanității^[1].

În afara menținerii păcii și subordonată acestui deziderat, protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului a ghidat preocupările majore ale societății internaționale^[2]. Așa fiind, exigența respectării drepturilor omului fără de care este de neconceput existența demnă a membrilor comunităților internaționale, specifică unor regimuri democratice, a mobilizat comunitatea internațională postbelică, chiar dacă preocuparea pentru protejarea drepturilor fundamentale nu este de dată recentă. De dată relativ recentă este doar preocuparea sporită, poate chiar exagerată, pentru proclamarea drepturilor omului.

Creșterea fenomenului de integrare internațională a reclamat prefaieri profunde și la nivelul sistemelor juridice naționale. Astfel, consfințirea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor și instituirea garanțiilor pentru acestea au devenit „prima și cea mai importantă limită”^[3] a oricărei Constituții naționale ce se dorește a fi progresistă. Garanțiile constituționale conferite de instituții juridice precum Avocatul Poporului, Curtea Constituțională etc., adăugate la preocuparea pentru privilegierea abordării acestor valori sociale în cadrul dreptului internațional al drepturilor omului, se prezintă azi ca un tablou complet, în care cele două planuri de protecție se întrepătrund și se completează.

Într-un asemenea context istoric, dreptul românesc nu putea rămâne la adăpost de influența exercitată de curentele internaționale, drepturile fundamentale devenind progresiv, începând cu prima condamnare a României la C.E.D.O., un filtru pentru cvasitotalitatea demersurilor juridice (legiferarea, verificarea constituționalității legilor, activitatea juridicțională, executarea hotărârilor judecătorești etc.).

Pentru relevarea semnificației dobândite de materia drepturilor fundamentale pentru ordinea juridică românească și îndeosebi pentru do-

[1] *D.Ș. Paraschiv*, op. cit., p. 168.

[2] Drepturile omului, democrația și pacea au fost, de altfel, calificate în literatura juridică (Norberto Bobbio) drept „momente necesare ale aceleiași mișcări istorice”.

[3] A se vedea, în acest sens, *I. Muraru, M. Constantinescu, Drept parlamentar românesc*, Ed. All Beck, București, 2005, p. 115.

meniul raporturilor juridice civile^[1] este, credem, utilă o scurtă prezentare a paradigmei acestei instituții.

§2. Transgresiunea drepturilor omului de la ideologie la drept obiectiv

Noțiunea de „drepturile omului”, atașată mult timp doctrinei jusnaturaliste și filosofiei luminilor din secolul al XVII-lea și având semnificația de „drepturi naturale”, a primit noi conotații de-a lungul istoriei.

Instituția drepturilor omului, barometru al statului democratic, este tributară, în primul rând, doctrinei creștine. Esența amprentării democrației de către morala creștină a fost exprimată de Robert Schuman^[2] în cuvinte memorabile: democrația „a luat naștere în ziua în care omul a fost chemat să realizeze pe timpul vieții sale demnitatea persoanei umane, prin libertatea individuală, prin respectul drepturilor fiecăruia și prin practicarea dragostei frățești față de toți. Niciodată înainte de Hristos asemenea idei nu au fost formulate. Democrația este astfel legată de creștinism din punct de vedere doctrinar și cronologic”.

Creștinismul a propovăduit egalitatea naturală a tuturor oamenilor, copii ai aceluiași Dumnezeu, răscumpărați de același Hristos, fără deosebire de rasă, culoare, clasă socială sau profesie. El a făcut să fie recunoscută demnitatea muncii și obligația pentru toți de a i se supune. El a recunoscut înțâietatea valorilor sufletești ca singurele care îl înnobilează pe om. Legea universală a dragostei și a carității a făcut din orice om aproapele nostru și pe ea se sprijină de atunci încoace relațiile sociale ale lumii creștine^[3].

Categoria drepturilor fundamentale a apărut mai întâi în plan ideatic, pentru ca apoi să fie transpusă la nivel normativ. Migrarea acestui concept dinspre morală și filozofie spre dreptul pozitiv a fost apreciată în

[1] Avem în vedere, în studiul de față, raporturile care formează obiectul de reglementare al dreptului civil privat ca „parte fundamentală a dreptului privat reunind regulile referitoare la persoane (personalitate, stare civilă, capacitate etc.), la bunuri (patrimoniul în general, proprietatea și alte drepturi reale, transmiterea bunurilor), la familie (filiație, căsătorie etc., regimuri matrimoniale și succesiuni), la obligații (izvoare, transmitere, stingere etc.), la diverse contracte și garanții” [*G. Cornu* (dir.), *Association H. Capitant, Vocabulaire juridique*, Paris, PUF, 8/e éd., 2007, p. 157].

[2] *R. Schuman*, *Pentru Europa*, Ed. Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, București, 2003, p. 44.

[3] *Idem*, p. 45.

literatura juridică^[1] drept dovada afirmării ferme a unui statut propriu al drepturilor omului.

Chiar dacă „atestarea” drepturilor omului se pierde în negura timpului, adevărata forță a acestora a ajuns să se facă simțită abia din momentul consacării lor prin acte cu valoare de izvor de drept și, mai ales, prin instituirea instrumentelor jurisdicționale de protecție fără de care drepturile omului ar fi rămas la stadiul de „simple propoziții ideologice” (F. Sudre). Or, acest moment a succedat celui de-al Doilea Război Mondial. Rememorarea ororilor comise în timpul acestei sângeroase conflagrații a determinat conturarea unui puternic curent de opinie potrivit căruia protecția drepturilor și libertăților omului este un mijloc puternic de a asigura continuitatea valorilor democratice și de a garanta pacea și securitatea internațională^[2]. Renăscute, sub auspiciile unor organizații internaționale, drepturile omului au dobândit în timp semnificații suplimentare, vorbind nu doar de un drept internațional al drepturilor omului, ci și de prerogative fundamentale subsumate respectării demnității umane, văzută ca o deviză a implicării statelor aspirante la amenajarea unei democrații autentice.

§3. Semantica drepturilor omului

În plan juridic, „drepturile omului” semnifică, pe de o parte, *dreptul obiectiv*^[3] al drepturilor omului, adică „totalitatea instrumentelor internaționale care consacră și protejează asemenea drepturi, precum și even-

^[1] B.L. Ramașcanu, op. cit. (teză), p. 10.

^[2] N. Titulescu, figură marcantă a diplomației europene în perioada interbelică, exprima convingerea că pacea este idealul oricărei națiuni: „bunul cel mai de preț este pacea prelungită, care îngăduie unei națiuni să-și găsească drumul, care îngăduie să se aducă civilizației generale binefacerile creatoare ale geniului național”. Marele jurist și diplomat era de părere că pacea nu constituie decât un cuvânt dacă nu are la bază securitatea. „Securitatea nu este o operă de formule. Ea este o realitate ce constă în asocierea împotriva unui flagel comun ce se cheamă războiul...” (N. Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, Ed. Enciclopedică, București, 1996, p. 457, apud B. Adrian, *Aspecte privind contribuția lui Nicolae Titulescu la promovarea drepturilor omului*, în R.S.J. nr. 2/2006, p. 233).

^[3] Dreptul obiectiv subsumează totalitatea normelor juridice în vigoare la un moment dat prin care se reglementează o instituție juridică sau care alcătuiesc împreună (grupate pe instituții și ramuri) sistemul dreptului. A se vedea, în acest sens, M.N. Costin, M.C. Costin, *Dicționar de drept civil*, vol. II, Ed. Lumina Lex, București, 2004, p. 145.

tualele mecanisme instituționale de garantare a respectării lor”^[1], și, pe de altă parte, *drepturile subiective conferite unui anumit titular*^[2], în înțelesul de puteri (posibilități) recunoscute de dreptul obiectiv persoanelor fizice sau juridice.

Cu privire la distincția dintre dreptul obiectiv și dreptul subiectiv, în doctrină s-a precizat că dreptul obiectiv (totalitatea normelor juridice) exprimă faptul că ele (normele juridice, n.n. G.I.) sunt independente de subiectele raportului juridic concret, în vreme ce drepturile subiectului decurg din normele juridice, deci din dreptul obiectiv^[3].

3.1. Ipostazele „drepturilor omului” privite ca drepturi subiective

A. „Drepturile omului” și „libertățile publice”

Pentru categoria juridică a „drepturilor omului” este uzitată și expresia „libertăți publice”, distincția pierzând din importanță în ultima vreme. În literatura juridică^[4] s-a afirmat că „libertățile publice diferă de drepturile omului, care presupun mai mult în plan filosofic existența unor drepturi inerente ființei umane”. Astfel, *libertățile publice implică recunoașterea de către stat în favoarea indivizilor a prerogativei de exercitare a unui număr determinat de activități*, la adăpost de orice presiune exterioară. Vorbim de libertăți deoarece este permisă exercitarea prerogativelor în discuție fără vreo constrângere exterioară, iar caracterul public derivă din împrejurarea că organelor statului, titulare ale suveranității juridice, le revine îndatorirea asigurării condițiilor de exercițiu^[5].

Întrucât libertatea publică nu este de conceput în afara puterii publice, împărtășim opinia exprimată în literatura de specialitate^[6] potrivit că-

[1] C. Bîrsan, Convenția, p. 17.

[2] Dreptul subiectiv semnifică posibilitatea (prerogativa, facultatea), recunoscută de lege subiectului (activ) de drept, de a avea o anumită conduită și de a pretinde subiectului pasiv o conduită corespunzătoare, iar, în caz de nevoie, de a recurge la forța coercitivă a statului. A se vedea, în acest sens, Gh. Beleiu, *Drept român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, ed. a XI-a, revăzută și adăugită de M. Nicolae și P. Trușcă, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 15.

[3] Șt. Răuschi, *Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică*, Ed. Fundației „Chemarea”, Iași, 1992, p. 62.

[4] J. Morange, *Libertățile publice*, ed. a 7-a actualizată, traducere de S. Vlad, Ed. Rosetti, București, 2002, p. 6.

[5] *Ibidem*. De altfel, literatura juridică este unanimă în a considera că recunoașterea drepturilor individului ar fi tocmai o reacție împotriva constrângerii exercitate de societate.

[6] C. Bîrsan, Convenția, p. 10.

reia noțiunea de „libertăți publice” este aservită dreptului intern. „Statul, puterea publică, ca organizator al vieții în «cetate» trebuie să asigure recunoașterea și apărarea drepturilor și libertăților publice, care țin de dezvoltarea personalității omului, ca individ, ca ființă socială”. Prin urmare, noțiunea „drepturile omului” este rezervată prin excelență dreptului internațional, iar faptul că în dreptul intern pentru desemnarea categoriei juridice de drepturi ale omului se folosesc ambele exprimări (drepturi, libertăți) nu este de natură a induce confuzii, unii autori opinând în sensul că nici nu este oportună o distincție între drepturi și libertăți și că termenul de drepturi înglobează pe cel de libertăți. De altfel, chiar Montesquieu afirma că *libertatea este dreptul* de a face tot ceea ce legile permit. Parafrazându-l pe marele filosof al secolului luminilor, se poate afirma, de exemplu, că libertatea vieții private este circumscrisă dreptului la respectarea vieții private. Din perspectiva integrării libertăților în drepturile fundamentale s-a apreciat în doctrină (B. Genevois) că însăși expresia „drepturi și libertăți fundamentale” este una tautologică, diferența dintre cele două categorii juridice fiind, mai degrabă, verbală.

B. Drepturile și libertățile fundamentale

Dacă în plan național semnificația drepturilor și a libertăților fundamentale rămâne aceea de prerogative ale cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea lor, în ceea ce privește dreptul internațional, în lipsa unei distincții între noțiunile de „drepturile omului” și de „drepturi și libertăți fundamentale”, se poate conchide că acestea sunt echivalente, în măsura în care ele apar inerente dezvoltării personalității umane, fiind consacrate ca atare de comunitatea internațională și protejate prin instrumente de drept internațional^[1].

3.2. Dreptul obiectiv al drepturilor omului

Abordate din perspectivă obiectivă, drepturile omului reprezintă ansamblul normelor juridice internaționale („dreptul drepturilor omului”) prin care sunt recunoscute individului atribute și facultăți care îi asigură demnitatea, libertatea și dezvoltarea personalității și care beneficiază de garanții instituționale adecvate. Astfel de norme sunt însă atipice, ele comportând o serie de particularități ce țin de scopul reglementării.

Specificitatea regulilor internaționale de protecție a drepturilor omului se manifestă în privința normei de protecție, a titularilor drepturilor și a destinatarilor obligațiilor corelative.

[1] Pentru dezvoltări, a se vedea C. Bîrsan, Convenția, p. 12-13.

A. Norma de protecție a drepturilor omului

Singularitatea normei de protecție a drepturilor omului decurge din caracterul obiectiv al drepturilor omului, ce semnifică faptul că aceste drepturi nu sunt atribuite individului prin conferirea unui statut revocabil, ci sunt legate, în principal, de simpla calitate de persoană sau, în anumite cazuri, de apartenența la un grup definit^[1].

Caracterul obiectiv al drepturilor omului a fost ridicat la rang de principiu de către dreptul european în materie. Astfel, Comisia Europeană a Drepturilor Omului a statuat în decizia sa din 11 ianuarie 1961 în cauza *Austria c. Italiei* că „... obligațiile la care subscriu statele contractante în cadrul Convenției (europene a drepturilor omului – n.n. G.I.) au un caracter obiectiv, dat fiind că vizează apărarea drepturilor fundamentale ale persoanelor particulare împotriva abuzurilor statelor contractante mai degrabă decât crearea unor drepturi subiective și reciproce pentru aceste state”. La rândul său, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a precizat în prima hotărâre luată într-o cauză interstatală (*Irlanda c. R.U.*, Hotărârea din 18 ianuarie 1978) că, „spre deosebire de tratatele internaționale de tip clasic (...), Convenția depășește cadrul simplei reciprocități dintre statele contractante. Pe lângă o serie de angajamente sinalagmatice, ea creează *obligații obiective* (s.n.) care, în termenii Preambulului său, beneficiază de o «garantare colectivă»”.

B. Titularii drepturilor

Aflăte în strânsă legătură cu însăși calitatea de persoană, drepturile omului sunt drepturi individuale, al căror titular este individul^[2]. Dacă în dreptul internațional clasic subiectele de drept nu pot fi decât statele, *în dreptul internațional al drepturilor omului individul este subiectul central al reglementării*. În plus, acesta are în anumite cazuri și dreptul de sezi-nă în privința anumitor organisme internaționale, ceea ce constituie o inovație remarcabilă în cadrul ordinii internaționale. În sistemul Convenției europene a drepturilor omului și în acela al Convenției americane a drepturilor omului, individul este autorizat să sesizeze Curtea europeană/interamericană pentru drepturile omului. Astfel, i se permite acestuia să ceară să-i fie respectat exercițiul efectiv al drepturilor, eventual cu repunerea în situația anterioară.

^[1] A se vedea, în acest sens, *F. Sudre*, *Drept european și internațional al drepturilor omului*, traducere de R. Bercea și colectiv, Ed. Polirom, Iași, 2006, p. 59.

^[2] *Idem*, p. 78.

Deși în doctrină s-a discutat și despre existența unei noi generații de drepturi, aceea a drepturilor de solidaritate, ce ar aparține popoarelor, reunind dreptul la dezvoltare economică, socială și culturală, dreptul la pace și securitate pe plan național și internațional ori dreptul la un mediu satisfăcător și global, achiesăm la opinia potrivit căreia a recunoaște o atare categorie de drepturi este un atentat la unitatea conceptuală a drepturilor omului. La nivelul Consiliului Europei, de exemplu, s-a statuat, prin interpretarea textului convențional, că dreptul la mediu se poate analiza ca o componentă a unui drept individual, respectiv cel la viață privată^[1].

Fără a se nega apartenența dreptului mediului la interesul comun al umanității, doctrina este cvasiunanimă în a aprecia că acest interes trebuie să se reflecte în drepturile recunoscute individului^[2], iar nu în drepturi colective.

C. Titularii obligațiilor corelative drepturilor fundamentale

Așa cum arătam mai sus, drepturile omului sunt prerogative ale individului de a avea o anumite conduită și de a pretinde o conduită corespunzătoare din partea subiectului pasiv. Subiectul pasiv în raporturile juridice de drept internațional în care este aleagată nesocotirea drepturilor fundamentale este, fără îndoială, statul^[3].

Obligațiile ce incumbă statelor în materia respectării drepturilor omului pot fi obligații de a nu face nimic de natură a aduce atingere drepturi-

^[1] În doctrină s-a opinat în acest sens că, dacă C.E.D.O. nu poate pur și simplu să creeze un nou drept și să-l integreze în Convenție, jurisprudența sa poate lărgi conținutul drepturilor recunoscute, adăugându-le acestora o dimensiune „environmentală” (*F. de Salles Cavedon-Capdeville*, *L'écologisation des juridictions régionales de protection des droits de l'homme: Des nouveaux espaces d'accès à la justice en matière d'environnement*, în *Revista Română de Dreptul Mediului* nr. 2/2010, p. 54). Așa fiind, prin extinderea interpretativă a drepturilor deja reglementate, dreptul la mediu a fost consacrat în jurisprudența C.E.D.O. ca un drept individual, a cărui protecție indirectă este în concurs cu alte drepturi substanțiale, supuse jurisdicției Curții (*M.M. Pivniceru, F.-D. Dăscălescu*, *Deplasarea protecției dreptului la mediu din sfera drepturilor colective în cea a drepturilor individuale ale omului*, în C.J. nr. 2/2005, p. 94.).

^[2] Pentru dezvoltări în acest sens, a se vedea *L. Mocanu, O. Mastacan*, *Constituționalizarea dreptului la un mediu sănătos în România*, în S.D.R. nr. 3/2009, p. 225.

^[3] Faptul că tratatul are ca destinatari simplii particulari nu constituie regula de vreme ce o înțelegere este, înainte de toate, izvorul obligațiilor între părțile care au perfectat-o.